

پیشہ کی:

ئەم توپۇنەنەۋىيە بە ناۋنىشانى (فىلۇلۇجىيە وشەى مىھەر لە زمانە كۆن و ئىرانىيە كاندا). بەرجەستە كوردنى لە زمانى فارسى نوئ و زمانە كانى تىرى نىك لە زمانى فارسى وەك زمانى كوردى ئەنجامدراۋە. زمانى فارسى و كوردى وەك يەككە لە زمانە زىندوۋە كانى جىھان كە سەر بە كۆمەلەى زمانە ئىرانىيە كانن، گەنجىنەىيە كى دەۋلەمەندن لە وشە، يەككە لەو وشە گرنگ و پرواتايانە، كە لە زمانى فارسى رەنگىداۋەتەۋە وشەى (مىھەر)، ئەم وشەى لە دەقە كۆن و ئەفسانەىيە كانى ئەدەبى كلاسىكى و زمانە كۆنە ئىرانىيە كاندا بە چەندىن واتا وەك (خۆشەۋىستى، دۆستى، خۆر، فرىشتە، بەھاداربوون، ئاھەنگى كۆن، پەيمان ، ناۋى نىر و مېى مروڤ، ناۋى مانگ و رۆژەتد) بەكارھىنراۋە. لەم توپۇنەنەۋىيەدا بە شىۋەىيە كى زانستى باس لە فىلۇلۇجىيە وشەى مىھەر دەكەين بۆ گەيشتن بە مېژۋى گۆرپانكارى واتاي وشەكە و رېشە بنەرەتتەى كەى. ئەم توپۇنەنەۋىيە لە بېشە كى و سى بەش بېكەتاۋە و لە كۆتابىشدا ئاماژەمان بۆ ئەو سەرچاۋانە كىردوۋە كە سوودمان لىتىنىون.

1- گرنگی توڙينه وه

[illegible]

2- ئامانچى توغرىسىدە

ئامانجى گىشتى لەم توۋىنىنەۋەيە شىكىردنەۋەيە ۋاتا جىاۋازەكانى وشەي (مىيەر)ە، لە زمانە كۆن و ئىرانىيەكاندا.ئامانجى تايبەنى دىيارىكىردن و خستەنە روۋى گۆرانی مانای وشەكە بەيى شۆينەكەي لەناو پستەكاندا، ئامانجىكى ترى ئەم توۋىنىنەۋەيە دەستنىشانكىردنى سەرچاۋەي رەگەزى وشەكەيە لەنيو زمانە كۆنەكانى هيندوئىرانى، لە كۆتاييدا ئامانجى وردترى ئەم توۋىنىنەۋەيە ئەۋەيە كە ۋەلامى كۆمەللىك پىرسىار بداتەۋە دەربارەي وشەي مىيەر ۋەك:

- 1- ريشه‌ی وشه‌ی «ميه‌ر» بۆ كام له زمانه‌ كۆنه‌ كانى ئيران ده‌ گه‌رڻته‌وه‌؟
 - 2- ئايا به‌ كاره‌ينانى وشه‌ی «ميه‌ر» له‌ دروسته‌ی وشه‌ی نوێدا ده‌ بڻته‌ هۆكارى واتاى نوێ؟
 - 3- ئايا به‌ كاره‌ينانى وشه‌ی «ميه‌ر» له‌ نيو ده‌قه‌ كۆن و نوێيه‌ كاندا جياوازي واتاي هه‌يه‌؟
- ئهمانه‌ و كۆمه‌ ئێك پرسيارى تر له‌ سه‌ر لابه‌نه‌ جياوازه‌ كانى وشه‌ی ميه‌ر به‌ شپۆه‌يه‌ كى زانستى وه‌ لأمده‌ درڻته‌وه‌.

3- مېتۆدى توژىنەۋە

وہڪ ئاشڪرايہ لہ رپوي زانستيهوہ پٽويستہ لہ کاتي ئہنجامداني ہەر توٽيٰنہوہڪ پشت بہ ميتوٽيٰڪ بہہستريت، لٽرہدا بؤ ئہنجامداني ئہم توٽيٰنہوہيہ پيرہوي ميتوٽيٰ ميٽوي و وہسفي بؤ وشہمان کردوہ، بہ شيٽويہڪي گشتي کارمان لہسہر فيلوٽوجيائي وشہي ميہر کردوہ لہ رپوي رہوشي واتايہوہ. شيوازي کارکردن لہم ميتوٽہدا زياتر خوي دہيبيٽتہوہ لہ کوکردنہوي زانياري لہ دہقہ کوئہکاني وہڪ ئافيتستا و سانسکريت و پہلہوي کوٰن و نويٰ و دہقہ نووسراوہکاني سہردہمي ہہخامہنشيهکان و دہقہ کلاسيکيهکان وہڪ(شانامہي فيردہوسي، گوٽستاني سہعدی) بؤ دہستخستني واتاي ميٽووي وشہي ميہر، بہ بيٰ دہستووي زمانہکانيان.

4- سنووری توئژنهوه

سنووری ئەنجامدانى توژىنىنەۋەى فېلوۋجىيەى وشەى مېھەر لە رووى زمانناسىيەۋە لە دەستوورى زمانە كۆنەكانى (ھىند و ئېرانى و زمانى فارسى نوئى)يە بۇ دۆزىنەۋەى پەگەزى وشەى مېھەر لە زمانە كۆنەكانى (ئاڧىستا ، پەھلەۋى ، سانسكىرىت و دەقە كۆنە كلاسكىيەكان و كۆمەلەى زمانە ئىرانسەكان)، كە بە زمانى كوردى شېئەزارى سۆرانى ئەنجامدراۋە.

5- به‌شەکانی توژینه‌وه

[illegible]

بەشى يەكەم: ئىتمۇلۇڭنى وشەى مېھر

په گه‌زی وشه‌ی مهر له زمانې (ثافېستا) به‌شپوه‌ی میثره (𐬨𐬁𐬀𐬵𐬀𐬰𐬌) ***miθra** له‌نیوده‌قه ثافېستاییه‌کاندا هاتووه، که ناوې به‌کېک له فرشته پېروژه‌کانې ثانی زهرده‌شته و چهند واتابه‌ک دهدات وهک (نېشانه‌ی به‌ېمان، راستې، خور، دادیه‌روه‌ری، فرېشته، ناوې

مانگ و رۆژی سال، ئەم وشەیه له زمانی سانسکرتی به شیوهی میترا (Mitra)** (هاتوو و اتای (دۆست، خاوهن پهیمان) ده‌دات، به‌لام له زمانی په‌هله‌وی به شیوهی مهر (Mihr) له که‌تیه‌کانی په‌هله‌وی (کۆن و نوێ) داها‌توو، که واتای (خۆر، دۆستی، په‌یمان، خۆشه‌ویستی) ده‌دات. (پورداد، ابراهیم، 1377: 392). له زمانی فارسی کۆن (باستان) به هه‌مان‌شیوهی ئافیس‌تا (miθra) یه. (کت، رولاند ج، 1389: 203)، وشه‌ی مهر له هه‌ردوو ریشه‌ی (mei-) سانسکرت و (meh-) ئافیس‌تاییه‌وه هاتوو، که واتای (هاوده‌مبوون، پارێکردن، په‌یمانگرتن) دیت. (www.iranica online.org/articles/Mithra)، وشه‌ی میهر له زمانی کوردی له بنچینه‌دا وشه‌یه‌کی هیندو ئه‌وروپاییه، وه‌ک ده‌بینین له ده‌قه‌ کۆنه‌کان تا ده‌گاته ئه‌م‌ڕۆ به‌چهند شیوه‌یه‌ک و چهند واتایه‌کی جیاواز گۆرانکاری به‌سه‌ردا هاتوو، ئه‌گه‌ر بێتوو چاوی‌ک بخشێنین به‌ ده‌قه‌ کۆنه‌کانی ئافیس‌تا و په‌هله‌وی و زمانه‌ کۆنه‌کانی تر ده‌بینین وشه‌ی مهر له‌به‌ر پیرۆزی بایه‌خیک زۆری پێدراوه، بۆیه له‌سائنامه‌ کۆنه‌کانی زه‌رده‌شت "ناوی یه‌کێک له‌مانگه‌کانی ساله، که ده‌کاته مانگی حه‌وت و ناوی یه‌کێک له‌ رۆژه‌کانی حه‌فته‌یه، که ده‌کاته شانزه‌یه‌مین رۆژی هه‌موو مانگی‌ک، بۆیه له‌ مانگی حه‌وتی هه‌موو سائیک له‌ رۆژی مهر، که ده‌کاته شانزه‌یه‌م رۆژی مانگی حه‌وت ئاهه‌نگه‌گیر به‌ ناوی جه‌ژنی (مه‌رگان)، چونکه له‌و رێکه‌وته مانگ و رۆژی مهر هه‌ردووکیان یه‌کده‌گرن. له‌ لای زه‌رده‌شتیه‌کان به‌ رۆژی‌کی پیرۆز زانراوه بۆیه جه‌ژنیان گیراوه." (بیرونی، ابوریحان، 1389: 337)

وه‌ک مسعود سعد له‌م دێره‌ شعره‌دا باسی ئه‌و رۆژه‌ پیرۆزه‌ ده‌کات :

"روز مهر ماه مهر و جشن فرخ مهرگان مهر بفزا ای نگار مهر چهر مهربان". (عفی، رحیم، 1383: 626)

لێ‌روه‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌وت وشه‌ی مهر له‌سه‌رده‌می زمانه‌ کۆنه‌کان و په‌یوه‌وانی ئایینی مه‌زدیه‌سنا جیگه‌ی بایه‌خبووه ، به‌ زۆر واتای وه‌ک (ناوی فریشته‌ی رۆشنایی، پاسه‌وانی راستی، دۆستی، نیشانه‌ی خۆر و رووناکی، خۆشه‌ویستی، په‌یمان، وه‌فایی) له‌نیو ده‌قه‌کاندا هاتوو، له‌خواره‌وه به‌چهند ته‌وه‌ریه‌یه‌ک به‌دریژی باسیده‌که‌ین.

ته‌وه‌ری یه‌که‌م: وشه‌ی میهر له‌ زمانی ئافیس‌تادا

پێش ئه‌وه‌ی باسی وشه‌ی میهر بکه‌ین له‌ زمانی ئافیس‌تادا، پێویسته‌ بزانی کتیی ئافیس‌تا چییه‌ و له‌ لایه‌ن کێ وه‌ نووسراوه؟ "پلۆنیۆسی یونانی که‌ له‌سه‌ده‌ی یه‌که‌می زایینیدا ژیاوه نووسیویه‌تی: ئافیس‌تا (2) ملیۆن سروود بووه، که زه‌رده‌شت خۆی ئه‌و کتیه‌ی نووسیوه به‌لام ئیس‌تا نه‌ماوه. دکتۆر عه‌لی شه‌ریعه‌تی ده‌لێت: ئافیس‌تا کتیی پیرۆزی ئایینی (مه‌زدا) یه، ئەم کتیه‌یه له‌ سه‌ده‌ی چواره‌می زایینیدا به‌ناوی کتیی شه‌ریعه‌تی دیینی زه‌رده‌شت راگه‌یه‌نراوه، پێنج سروودی کتیه‌یه‌که‌ش (زه‌رده‌شت) خۆی دانهریانه." (کوئخا رۆسته‌م، ئه‌یوب، 2019: 50). میهر ناوی یه‌کێک له‌ فریشته‌کانی ئایینی مه‌زدیه‌سنا یه‌ که‌ کتیی ئافیس‌تادا به‌شیوه‌ی (میثرا) (miθra) که به‌شیوه‌ی پێنوسی (میترا) له‌ زمانی ئافیس‌تادا هاتوو. (هرن، پاول و هاینریش هوبشمان، 1394: 390)، ئەم فریشته‌یه پله‌وپایه‌ و ده‌سه‌لاتیک به‌رز و پیرۆزی بووه لای زه‌رده‌شتیه‌کان، بۆیه ناوی زۆریه‌ی ئاته‌شگانی سه‌رده‌می کۆن به‌ناوی ئەم فریشته‌یه‌وه ناو نراون، فریشته‌ی مهر له‌م ئاینه‌دا به‌ هیلکی سهره‌کی گه‌یاندنی هه‌موو داخواییه‌کانی به‌نده‌کانه‌ بۆ لای ئاهوورمه‌زدا. هه‌رحه‌ند: "له‌ کتیی گاته‌ی ئافیس‌تا ئەم وشه‌یه به‌ واتای فریشته‌ی رووناکی نه‌هاتوو، به‌لام له‌به‌شه‌کانی تری ئافیس‌ادا وه‌ک فریشته‌ی رووناکی و رۆشنایی باسکراوه، له‌به‌ر پیرۆزی ئەم فریشته‌یه به‌ندیکی کتیی یشته‌ی های ئافیس‌تا به‌ ناوی (مه‌ریه‌شت) نراوه، که له‌ دوا‌ی فروهردین یه‌شت به‌ به‌رزترین و پیرۆزترین یه‌شت داده‌نریت له‌ ئایینی مه‌زدیه‌سنا، که له‌ (35) به‌ند پیکدیت و کۆی هه‌موو پاره‌گرافه‌کانی ئه‌و به‌ندانه‌ ده‌کاته (147) پاره‌گراف که هه‌مووی باسی سیفه‌ته‌کان و ئه‌رکه‌کانی فریشته‌ی مهر و شیوازی ستایش و په‌ره‌ستنی ده‌کات" (پورداد، ابراهیم، 1377: 402) له‌ (مه‌ریه‌شت) چهن‌دین جار وشه‌ی مهر دووباره‌بوته‌وه به‌ته‌واوه‌تی ئەم یه‌شته‌ باس له‌ سیفه‌ته‌کانی فریشته‌ی مهر ده‌کات، ئەمه‌ی خواره‌وه نمونه‌ی یه‌کێک له‌ پاره‌گرافه‌کانی مهر یه‌شته، کرده‌ی (1) پاره‌گرافی (1) به‌زمانی ئافیس‌تایی :

" mraoṭ ahurō mazdā spitamā zaraḍuštrāi:

āaṭ yat miθrām yim vouru-gaoyaoitīm frādasəm azəm, spitama āaṭ dīm daḍām avāntəm
yesnyata avāntəm vahmyata yaḍa mamēit yim ahurəm mazdam.

واتاکه‌ی به‌ زمانی کوردی:

ئاهورامه‌زدا به‌ زه‌رده‌شت سپی ته‌مه‌ن ده‌لێت :

کاتیک (مه‌ر) م بۆ پاسه‌وانی رۆشنایی دروستکرد ئه‌ی سپی ته‌مه‌ن، وه‌ک خۆم شایسته‌ی په‌رستن و ستایشکردنه، من که ئاهورامه‌زدام.
له‌ (مه‌ریه‌شت) کرده‌ی (1) پاراگرافی (6) باس له‌ توانایی فریشته‌ی (مه‌ر) ده‌کات :

təm amauuantəm yazatəm sūrēm dāmūhu səvištəm miθrēm yazāi zaoθrābyō.

واته: فریشته‌ی مهر به‌هێزو توانایه له‌نیو هه‌موو دروستکراوه‌کان بپه‌رستن.

هه‌ر له‌ هه‌مان یه‌شت له‌ کرده‌ی (1) پاراگرافی (2) باس له‌ فریشته‌ی مهر ده‌کات ده‌لێت:

ئاهورامه‌زدا به‌ زه‌رده‌شت ده‌لێت:

ئەوئەى لە گەل فریشتەى مەر درۆبکات و پەیمانیشکینیت و مەرجه کانی جیبهجی نه کات ولات و راستی وێرانده کات ئەى سپی ته مه ن، تۆ نابیت له گەل هیچ که سیک پەیمانیشکینى ئە گەر خودا پەرست بیت یان کافر یان هەرکه سیکى تر ئەى سپی ته مه ن". (پورداد، ابراهیم، 1377: 423-425)

له و ده قانەى سه ره وه بۆمان ده رده که ویت که وشەى (مەر) له زمانى ئافیتسدا به واتای فریشتەى (رووناکی، راستی، پەیمان) هاتوو. له چه ندين به شى تر له کتیبه کانی ئافیتسا وشەى مەر به واتای فریشتەى (رووناکی و پاسه وانی راستی) هاتوو، وهک:

" مەر یه شت کردهى (4) پاراگرافی (13)

مەر یه شت کردهى (24) پاراگرافی (95)

مەر یه شت کردهى (35) پاراگرافی (145)

ونیداد خرگرد به ندى (19) پاراگرافی (28) وشەى مەر به واتای خۆر هاتوو.

له مینوخردهى ئافیتسا له به ندى (53) وشەى مەر هاتوو، مینوخرده پرسیارده کات که چۆن ستایشی مەر بکهین .

له به همەن یه شت به ندى (3) پاراگرافی (47) وشەى مەر به واتای فریشتەى رووناکی هاتوو" (پورداد، ابراهیم، 1377: 405).

ته وهره ی دووه م: وشەى میهر له که تیبەى هه خامه نشیه کان

له سه ده ی چوارم پێش له دایکبوونی مه سیح له که تیبه کانی کتیی (پادشاهان هخامنشیان) دا پینج جار وشەى مەر هاتوو: یه که مجار له که تیبەى ئه رده شیرى دووه م که له سالی 404 تا 359 پێش له دایکبوونی مه سیح فه رمانه وایی کردوو، که له یه کتیک له شوئنه کۆنه کانی (شوش) به شیوه ی نووسینی ئافیتسای نووسراوه، ده ئیت:

"ئهم ئێرانه (ئاپادان) له لایه ن باوانی من، که دارویشی یه که مه دروستکراوه، دواى سه رده می ئه رده شیرى یه که م، که باوه گه وه ی من و به ئاگر سووتا، من به پشتیوانی ئاهوورامه زدا و ئه ناھیتا و مەر دووباره ئهم جیگایه م دروستکرد. ئاهورامه زدا و ئه ناھیتا و مەر له هه موو دوزمه کان منیان پاراست، ئهمه من دروستم کردوو به یارێژن نه یروختین و تیکینه دهن." (پورداد، ابراهیم، 1377: 395-396)، هه مانشیوه ی نووسینی سه ره وه به رینووسینی ئافیتسای له زۆر جیگایتر وهک (هه مه دان و ئینگلستان) نووسراوه ته وه. له و ده قه ی سه ره وه ئه وه مان بۆده رده خات که پله و پایه ی مەر، که به واتای فریشتەى رووناکی هاتوو، هه مان پله و پایه ی ئاهوورامه زداى هه بووه له لای مه زدییه سناکان، بۆیه له و نوسینه هاوشانی ئاهورامه زدا ناوی هێناوه.

ته وهره ی سییه م: وشەى میهر له زمانى سانسکریتی

وشەى میهر له زمانى سانسکریت به شیوه ی میتره (mitra) به رینووسى (Mitra) له م زمانه دا هاتوو، که واتای دۆستی ده دات. (دادور، ابوالقاسم و الهام منصوری، 1390: 139)، به لام له کتیی فیدا (ویدا)، که به سانسکریتی نووسراوه وشەى میهر که شیوه ی (میتره) یه واتای (دۆستی، راستی، پەیمان) ده دات، به لام له زمانى ئافیتسا به مانای (فریشتەى رووشنای و رووناکی) هاتوو، له کتیی پیرۆزی هینده کان که ناوی (فیدا) یه باسی شەش په ره وەر دگار کراوه، که به زمانى سانسکریتی پێی ده وتریت ئەدیتیا (Aditya) واتای کورانی په ره وەر دگار، که له لای هیندیه کان زۆر پیرۆژن، له وانه:

" فاروونا (varuna) خودای دادو ئاو

میترا (mitra) خودای دۆستی و پەیمان

ئاریامان (Aryaman) خودای خزمەت و که سایه تی

به گهاگا (Bhgaga) خودای بهخت و به خشین

آمشا (Amsha) خودای به ره م

داکشا (Daksha) خودای توانا و به رتیه به یه ر". (ذکرگو، امیر حسن، 1377: 35-50)

وهک ده بینین میترا به یه کتیک له و خودایانه دانراوه، که پله و پایه یی که به رز و پیرۆزی له ئاینی فیدا (ویدا) دا هه یه، ته نانه ت وه کو خودایه ک سه یرکراوه، وه کو پاسه وانی راستی و پەیمان.

"زۆرجار له ده قه فیدایه کانداهه ردوو وشەى (فاروونا، میترا) به یه که وه دین له به رته وه ی هه ردووکیان خواى (داد و راستی) یه به یه که وه په یوه نندیدارن". (آموزگار ژاله، 1391: 19)، هه ره وه ها له نیو ده قه (فیدا) کانداه کۆمه ئیک رۆل و پیرۆزی (میترا) باسکراوه له وانه:

هاورپى فاروونا به، که خواى داده، میترا به خودای پەیمان و راستی دانراوه، هه ره وه ها پارێزهری ریکخستنى رووناکییه، که هاوکاری خودای سوریا (surya) یه، که خواى خۆره، (ذکرگو، امیر حسن، 1377: 36).

کتیی فیدا بریتیه به کۆمه له ده قتیک په ره وەر ده ی سه باره ت به ئاینی کۆنى هیندیه کان، ئه مانه ی خواره وه ناوی هه ندیکیانه:

1- رینگ فیدا (Rigveda) کتیی سرووده ئیلاهییه کانه

2- سام فیدا (samveda) کتیی سرووده دینییه کانه له گەل مووزیک

3- یاجورفیدا (yajurveda) کتیی مه راسیمی قوربانی و نیایشه

4- ئەثارفا فیدا (Atharvaveda) کتیی دوعا و پزیشکی رووحی و گشتیه. (جلالی نائینی، سید محمد رضا، 1372: 13)،

نمونه‌ی دهق فیدایی که باس له ستایشی میترا و فارونا دهکات له کتیی ریگ فیدا (سرودی 69 ماندالای 5 بهندی 1) به زمانی سانسکریتی:

trī rocanā varuna trīmṛ uta dyūn trīni mitra dhārayatho rajāmsi |

vāvrđhānāv amatim kṣatriyasyānu vratam rakṣamānāv ajuryam

واتاکه‌ی به زمانی کوردی:

(ئه‌ی میترا و فارونا ئیوه سئ جیهانی رووناکی و سئ ئاسمان و سئ فه‌له‌کتان (با و خۆر و ئاگر) له دهست و رووی خۆتان هه‌لگرتووه، له‌گه‌ل زیادبوونی تواناکانتان ئیهمه شکۆ و فه‌رمانه‌وایی و په‌یمان و ئه‌و یاسایانه ده‌پاریژین که هه‌تاهه‌تایه ده‌میڤیتته‌وه). (جلالی نایی، سید محمد رضا، 1372: 379).

له کتیی ریگ فیدا چه‌ندین ماندالا و به‌ند له‌سه‌ر وه‌سف و ستایش و پیروزی خودای میترا هاتووه، ئه‌مانه‌ی خواروه خشته‌ی ئه‌و سرودانه‌یه که به زمانی سانسکریت له کتیی ریگ فیدا دا هاتووه: وشه‌ی میترا وه‌ک (فریشته‌ی راستی، رووناکی و روشنایی) به‌کاره‌ی‌نراوه له (سرودی 59 ماندالای 3)، (سرودی 41 ماندالای 7)

ئهم سرودانه بو ستایش و وه‌سفی میتراو فارونا هاتووه: " (سرودی 25) ماندالای (8)، (سروده‌کانی (60 تا 66) ماندالای (7)، (سروده‌کانی (62 تا 72) ماندالای (5)، (سرودی (67) ماندالای (6)، (سروده‌کانی (132، 185) ماندالای (10)، (سروده‌کانی (136، 137، 151، 152، 153) ماندالای (1)". (جلالی نایی، سید محمد رضا، 1372: 530)،

که‌واته میترا له کتیی پیروزی فیدای هیندییه‌کان هه‌روه‌کوو (میتره‌ی ئافیتستای مه‌زدیه‌سنا (فریشته‌ی راستی و په‌یمان و پاسه‌وانی رووناکی) له هه‌ردووکیان میترا و میتره دژی درۆ و گوناهان، هه‌رچه‌ند فه‌لسه‌ی ئایی فیدای سانسکریتی و ئایی مه‌زدیه‌سنای ئافیتستایی له‌گه‌ل یه‌کتر جیاوازن، به‌لام له چه‌ند شتیکدا له‌گه‌ل یه‌کتر له‌یه‌کچوونیان هه‌یه وه‌ک: هه‌ردووکیان ئایی ئاریایی نه‌ژادی هیندو ئیراین و هه‌ردووکیان له هه‌موو سانیکیاندا روژیکیان هه‌یه بو په‌رستنی خودای میهر به‌ ناوی جه‌ژنی (مه‌رگان)، که له‌و روژه‌دا مانگ و روژی مه‌ر ده‌که‌ونه سه‌ر یه‌ک، واته روژی مه‌ر له مانگی مه‌ر که ده‌کاته (16) هه‌مین روژی مانگی (7)، ئه‌و جه‌ژنه ده‌گیرن به‌ روژیکی زۆر پیروژ داده‌نریت له‌لایه‌ن مه‌زدیه‌سنا و (فیدا) به‌کان، که له‌و روژه‌دا مه‌راسیمی تایبه‌ت و قوربانی ده‌که‌ن.

ته‌وه‌ری جواره‌م: میهر له زمانی په‌هله‌ویدا

پیش ئه‌وه‌ی باسی وشه‌ی میهر بکه‌ین پێویسته‌ بزاین وشه و ناوی په‌هله‌وی بو کێ ده‌گه‌ریتته‌وه ؟ بۆچی به‌م ناوه ناوهران؟ میژووی ئه‌م زمانه بو که‌ی ده‌گه‌ریتته‌وه؟ " (وشه‌ی په‌هله‌وی = پاله‌وی) پاشان پاله‌وانی پیترواره، سه‌ره‌تا ناوی هۆزیکێ زۆر ئازاو قاره‌مان بووه، سالی (250) ی پیش زاین ده‌ستیانداده‌ته خه‌بات و تیکۆشان دژ به‌ پاشماوه‌کانی داگیرکاری (سلوکی)، دواي سه‌رکه‌وتنیان توانیویانه ده‌وله‌تی (پارتی= ئه‌شکانی) دابه‌زه‌ریڤن، ئه‌م ده‌وله‌ته به‌ درێژایی زیاتر له (500) سال حوکمرانیکردووه، له‌سه‌رده‌می ده‌سه‌لاتیاندای زمانی دین و ده‌سه‌لات، زمانی په‌هله‌وی بووه و به‌لایه‌نه‌وه زمانیکێ پیروژ بووه، ئه‌م زمانه به‌ درێژایی چه‌ندین سه‌ده و سه‌رده‌مانیکێ دوورو درێژ زمانی دیوانی ده‌وله‌تی (ئه‌شکانی و ساسانی) بووه، هه‌تا سه‌رده‌می خه‌لافه‌تی (عه‌بدوله‌لیک کورێ مه‌روان) که له‌ نیوان سالی (67-86) ی کۆچی وه‌ک پێنجه‌م خه‌لیفه‌ی ئه‌مه‌وی حوکمیکردووه، زمانی په‌هله‌وی زمانی دیوانی (ده‌وله‌تی ئه‌مه‌وی) ش بووه". (کوئخا رۆسته‌م، ئه‌یوب، 2019: 70).

له زمانی په‌هله‌ویدا ئه‌م وشه‌یه به‌ شیوه‌ی مه‌ر (Mihr) له ده‌قه‌کاندا هاتووه، واتای (خۆر، دۆستی، سه‌قامگیری، راستی) ده‌دات، (پورداود، ابراهیم، 1377: 392). له که‌تیه‌کانی په‌هله‌وی وشه‌ی مه‌ر هه‌روه‌کوو زمانی ئافیتستا واتای فریشته‌ی مه‌ر (ایزدمه‌ر) ده‌گه‌یه‌نیت، به‌ هه‌مانشیوه‌ی ئافیتستا له زمانی په‌هله‌ویدا باسی هه‌ندیک له‌سیفه‌ته‌کانی فریشته‌ی مه‌ر کراوه، له بونده‌هش (بندھش) وشه‌ی مه‌ر به‌ واتای دادوه‌ری جیهانه بو راستی. "مه‌ر خاوه‌نی روشنایی فراوانه، که هه‌زار گوێ و ده‌هه‌زار چاوی هه‌یه پاسه‌وانی روشنایی و راستی هه‌موو جیهان ده‌کات". (آموزگار، ژاله 1391: 20)

ئهم ده‌قانه‌ی په‌هله‌وی باسی سیفه‌ت و ستایشی مه‌ر ده‌کات :

"له کتیی (متن های په‌هله‌وی) مه‌تی نه‌ش چیرگیتی، به‌ندی (5) ده‌لیت:

Mihr ud āzarm ud rādih ud rāstih ud ēr_minishnih pad gōhr.

واتاکه‌ی به زمانی کوردی : دۆستی (محبت) و احترام و به‌خشنده‌ی و راستی له سروشتی مرو‌فدايه. (عریان، سعید، 1382: 253)

له که‌تیه‌ی (ده‌رباره‌ بزرگداشت سور آفرین) به‌ندی (7) باسی ستایشی فریشته‌ی مه‌ر ده‌کات به‌مشیه‌یه:

hamā zōhr mihr ī frāx_gōyōd ud srōš ī tagīg ud rašn ī rāst....

واتاکه‌ی به زمانی کوردی: مه‌ر شایسته‌ی هه‌موو جو‌ره ستایش و پێژیکه، فریشته‌ی رووناکی و روشنایی و پاسه‌وانی راستیه". (سه‌رجاوه‌ی پێشوو: 330).

له‌و ده‌قه په‌هله‌ویانه‌ی سه‌ره‌وه بو‌مان ده‌رده‌که‌وت، میهر له زمانی په‌هله‌وی به‌هه‌مانشیوه‌ی ئافیتستا واتای فریشته‌ی (رووناکی و راستی، دۆستی) ده‌دات، له‌م سه‌رده‌مه‌ش به‌هه‌مان شیوه‌ی پیروزی خۆی له‌ده‌ست نه‌داوه و له‌لای زه‌رده‌شتیه‌کان ستایش و پێژی لێده‌گیردیت، ته‌نانه‌ت به‌هاوشانی ئاهورامه‌زدا داده‌نریت.

"پتویسته ته وهش بزاین که له سهدهی دووهی پیش میلاد له رووم ئابنی میهر په رستی (میترائیسم) سه ریپه لدا، له سه رده می ته شکانی ئەم ئاینه بوو به ئابنی رهسی شاهه نشای ئیران، له سهدهی چواره می میلادی ئابنی رهسی ئیمپراتوری رووم بوو". (آموزگار، ژاله 1391: 21)

له زور شوینی تری دهقه کانی په هلهوی باسی میهر کراوه، وهک:

"مینوی خرد پرسش (11) بهندی (5)، (تفضلی، احمد، 1354: 26)

مینوی خرد پرسش (38) بهندی (7)، (سه رچاوهی پیشو: 55)

مینوی خرد پرسش (52) بهندی (4)، (سه رچاوهی پیشو: 75)

"شایست ناشایست به شی (23) بهندی (3)". (کتابون، مزدایور، 1369: 263)

له هه موو ته وه بندهانی سه ره وه باسی پیروزی میهر کراوه که وهک فریشته یهک ستایش کراوه.

به شی سییه م: وشه میهر له نپو دهقه کلاسیکیه کان و زمانی فارسی نوی

پیش ته وهی باسی وشه میهر له زمانی فارسیدا بکهین، پتویسته بزاین زمانی فارسی نوی میرووه که ی بۆ که ی ده گهریته وه؟ زمانی فارسی له ئیراندا زور نوپیه چهند بۆچوونیک جیاواز ده رباره ی ده رکه وتی زمانی فارسی هه یه وهک: " به پتی سه رچاوه ناره سمییه کان ته توانین بلین ته ده بیاتی فارسی له ناوه راستی سه دهی نوپیه میلادی، که ده کاته سه دهی سییه می کۆچی. به لام به پتی ریوایه تی میرووی سیستان، که به بر واپیکراوترین سه رچاوه ته ژمارده کریت نووسیویته، که یه که مین شعری فارسی له ریکه وتی 250/865 پیش میلاد ده رباره ی صفریان له سیستان و تراوه. " (اشمیت، رودیگر 1387: 438). به پتی بۆچوونی پرویز ناتل " زمانی فارسی میرووه که ی بۆ کۆتابیه کانی سه رده می ساسانی به تایبته بۆ رۆژگاری دوا ی هاتی ئیسلام ده گهریته وه، دوا ی سه دهی سییه می کۆچی ورده ورده له باکوری رۆژه لاتی ئیران و ناوچه ی خوراسان ده رده که وئ. " (خانلری، پرویز ناتل، 1373: 9). له زمانی فارسی نوپدا وشه میهر زور جار به واتای (عیشق) ناسراوه. ته نها له رووی که لتوورییه وه وشه که واتا ئابنی و ته فسانیه که ی که مپوته وه، بۆ نموونه که وشه می (مه رمادری، مه ر پدري، مه ر ورزیدن، مه ر طلب، بی مه ر، مه ر ورز.....هتد) له نپو رسته فارسییه کاند ده بینیت هه مووی زیاتر واتای (عیشق، خو شه ویستی) ده دات، به لام له کوی ته و باسانه ی پیشتر بۆمان ده رده که ویت وشه میهر له زمانی فارسی وشه یه کی جیگیر نیه له رووی و اتا وه به پتی دارشتی رسته کان و اتای جیاواز ده دات، وشه میهر له نپو دهقه کلاسیکیه فارسییه کان له رووی ریکاری و اتاییه وه به شیوه ی جیاواز ده بینریت، بۆ ته وهی به شیوه یه کی زانستی شیکردنه وه بۆ واتای وشه میهر بکهین، چهند نموونه یه ک له نپو دهقی (شانامه ی فیردهوسی، گو لستانی سعدی، دیوانی حافر) ده خهینه روو، که به چهند و اتایه کی جیاواز هاتووه:

حافر: "مرا مه ر سیه چشمان ز سر بیرون نخواهد شد قضای آسمان است این و دیگرگون نخواهد شد". (حافر، غزل شمار 165، 1362: 225)

لیره دا وشه میهر و اتای (دۆستی، عیشق، خو شه ویستی) ده دات.

فیردهوسی: "به جانن بر از مه ر گریان بدی ز بیم جداییش بریان بدی" (فیردهوسی، 1379: 29/1)

وشه میهر لیره به واتای (دۆستی، ره حمته) ده دات.

فیردهوسی: "خداوند کیوان و گردان سپهر فروزنده ی ماه و ناهید و مه ر" (سه رچاوهی پیشو، 12/1)

وشه میهر له م شعری فیردهوسی و اتای خو ر ده دات. به لام و اتا گشتیه که ی به مانای (عیشق و موحیبه ت) دیت.

سه عدی: "اگر دنیا نباشد دردمندیم و گر باشد به مهرش پای بندیم". (سعدی شیرازی، 1384: 147)

سه عدی: "پادشاهی پسر به مکتب داد لوح سمینش برکنار نهاد

بر سر لوح او نبشته به زر جور استاد به ز مه ر پدر". (سه رچاوهی پیشو: 303)

له و دوو دیره ی سه عدی وشه میهر له دیری یه که م به مانای (خو شی) و له دیری دووه م به مانای (خو شه ویستی باوک) دیت.

له و نمووانه ی سه ره وه بۆمان ده رده که ویت که:

به پتی گۆرانی زه مهن له نپو زمانی فارسی کۆن و نوی و اتای وشه می (مه ر) یش گۆرانکاری به سه ردا دیت هه ره وه ها به پتی گۆرانی کات له ده وهی ته فسانه یی و اتای وشه می (مه ر) ده گۆریت بۆ و اتای مروپی و ته خلاقی و عیشق و موحیبه ت.

بۆ نموونه:

له نپو دهقه فارسییه کلاسیکیه کاند زور جار و اتای وشه می (مه ر) به م شیوه ی خو ره وه دیت:

• موحیبه ت و عیشق

• نیشانه ی خو رو روونایی

• نیشانه ی په یمان و به وه فای

به لام له نپو دهقه عیرفانییه کاند وشه می (مه ر) به مانای (موحیبه تی خوا، عیشقی راسته قینه)،

له ته ده بیاتی دلداریدا وشه می (مه ر) بۆمانای خو شه ویستی، هه سه ته کانی نپوان دوو که س به کاره ی تراوه.

له رووی کۆمه لایه تییه وه وشه می (مه ر) به مانای (ناشتی، وه فا، په یمان) به کاره ی تراوه.

له مه راسیمه ئابینه کان وشه می (مه ر) بۆ مه به ستی

(په یمان، عیشقی خودایی، به خشنده یی، نیشانه ی دلسۆزی خودایی) به کاره ی تراوه.

لهزمانی فارسی نویدا تائستاش ئەم وشەیه و زۆر وشە تر که ریشه‌که‌ی ده‌گه‌رێته‌وه‌ بۆ وشە‌ی مهر له‌نیو دارشتنی رسته‌ی فارسی به‌کارده‌هێنرێت وه‌ک:

مهرگان - جه‌ژنی مهرگان

مهرابه - ئاتشگایه‌کی میتراپی

مهرپرست- واتای ئاینی میتراپی

مهرآور- به‌خشهری خۆشی و هاوڕه‌وایی

مهران- واتای خێزانی میهر

مهرانگیز- خۆشه‌ویستی دروستکه‌ر

مهرنواز- خۆشه‌ویستی په‌یاکه‌ر

مهرآسا- وه‌ک مهر، پر له‌ خۆشی

مهرگستر- خۆشی ب‌لاوه‌پیکه‌ر

مهرورز- که‌سێک خۆشه‌ویستی به‌ره‌مه‌ده‌هێنیت

مهرداد- به‌خشهری خۆشه‌ویستی

مهرناز- خۆشه‌ویست / نازدار

مهراباد- شوبینی خۆشه‌ویستی

مهره‌بان- به‌خشنده

کۆمه‌لێک جێناوی تر که له‌ وشە‌ی مهره‌وه دروستبوون وه‌ک: (مهرنوش، مهرزاد، مهربان‌پور، مه‌ریار، مهرزادگان.....هتد). نموونه زۆرن بۆ گۆرانی میژوویی وشە‌ی میهر، به‌لام له‌ کۆی هه‌موو ئەو قسه‌و باسانه بۆمان ده‌رده‌که‌وێت که وشە‌ی میهر واتا میژوویییه‌که‌ی خۆی له‌ده‌ست نه‌داوه، به‌لام هه‌ندێ گۆرانی به‌سه‌ردا هاتوو له‌ رووی ئاینی و که‌لتوویرییه‌وه که بووه‌ته‌ هۆی گۆرانی به‌ کارهێنانی وشه‌که، له‌و هه‌موو قوناغانه‌ی که باسمانکرد، ده‌رده‌که‌وێت وشە‌ی میهر هه‌میشه له‌ گه‌ل قوناغه‌کان ئاماده‌ی هه‌بووه و به‌کارهێنراوه .

به‌شی چواره‌م: به‌کارهێنانی وشە‌ی میهر له‌ زمانه‌کانی تری نزیک له‌ زمانی فارسی بۆ نموونه زمانی کوردی.

زانای گه‌وره (مار) وتووێتی: کورده‌کان گه‌لێکی ره‌سه‌نن، هه‌ر له‌دی‌ر زه‌مانه‌وه له‌ کێوه‌کانی (ئاسیای بچووک) نیشته‌جێبوون، زمانه‌که‌یان له‌ زمانێکی نزیک له‌ زمانی جو‌رجییه‌که‌نه‌وه گۆراوه بۆ زمانێکی هێندۆئه‌ورپایی نزیک له‌ زمانه‌ ئێرانییه‌کان. (کوبخا رۆسته‌م، ئەبووب، 2019: 29). پێچه‌وانه‌ی ئەم بۆچوونه مسعود محمد له‌ کتێبی (لسان الکرد) نووسیویه‌تی: "چه‌ندین ده‌سته‌واژه و وشه له‌ زمانی کوردی که هاوشتیوه‌که‌ی له‌ زمانی په‌له‌وی ئه‌شکانی هه‌یه، له‌ کاتێکدا له‌ زمانی فارسیدا هاوشتیوه‌کانیان به‌وشتیوه‌ نزیکییه‌ نییه، هه‌روه‌ها له‌ رووی وشه‌سازییه‌وه هه‌ندێک له‌ کرداره‌کان نزیکیه‌تییه‌کی زۆر له‌ نیوان زمانی په‌له‌وی ئه‌شکانی و زمانی کوردی هه‌یه". (محمد، مسعود، 1987: 62)،

به‌هه‌مانشێوه توفیق وه‌ه‌بی ده‌لێت: "زمانی کوردی به‌تایبه‌ت دیالێکتی گۆران له‌ هه‌موو زمانه‌ ئارییه‌کانی تر له‌ (زمانی ئافیس‌تا) وه‌ نزیکتره". (هاوار، محمد رسول، 2000: 73)، هه‌روه‌ها مینۆرسکی له‌سه‌ر زمانی کوردی نووسیویه‌تی "ئه‌گه‌ر چی له‌ زمانی (مادی) جگه له‌ چه‌ند ناوێکی تایبه‌ت شتی تر به‌ جینه‌ماوه، به‌لام به‌ی‌تی ئه‌و به‌لگانه‌ی که که‌وتووونه‌ته به‌رده‌ست، ئه‌وه‌مان بۆ ده‌رده‌خات زمانی کوردی لقێکه له‌ زمانی مادی، که (ئافیس‌تا) ی پێنوو‌سراوه". (بۆره‌که‌ی، سدیق، 1370: 22). بۆچوونێکی تری جیاواز له‌وانه‌ی سه‌ره‌وه له‌سه‌ر زمانی کوردی ئه‌وه‌یه که حه‌ کیم مه‌لا س‌ال‌ح نووسیویه‌تی: " زمانی (سانسکریتی) میژوویییه‌کی زۆر کۆنی هه‌یه به‌ به‌لگه‌ی ئه‌وه‌ی که کتێبی پیرۆزی (ریگ فیدا) ی پێنوو‌سراوه‌ته‌وه، کاتێک به‌راوردی وشه‌کانی ده‌که‌یت له‌ گه‌ل زمانی کوردی ده‌بینی گه‌لێک وشه هه‌ن له‌ نیوان هه‌ردوو زمانه‌که له‌ یه‌ک ریشه‌وه دروستبوون، بۆیه وشه‌کان به‌هه‌ندێک گۆرانه‌وه تا ئیستا له‌نیو زمانی ئه‌م‌رۆی کوردیدا ماوه‌نه‌ته‌وه و په‌سه‌نایه‌تی خۆیان له‌ ده‌ست نه‌داوه". (مه‌لا س‌ال‌ح، حه‌کیم، 2008: 65). که‌واته له‌و بۆچوونانه‌ی سه‌ره‌وه بۆمان ده‌رده‌که‌وێت " زمانی کوردی به‌سه‌ر سێ قوناغی (مادی – ئافیس‌تایی، په‌له‌وی ئه‌شکانی ، کوردی نوێ)دا دا‌به‌ش‌ده‌ک‌ری". (حه‌سه‌ن ، فه‌ره‌اد عه‌زیز، گۆفاری زمان و زار، 2023: 231). جیا له‌و بۆچوونانه‌ش ئاشکرایه‌ زمانی کوردی به‌ی‌تی هه‌لکه‌وته‌ی جو‌گرافی و ناوچه‌ی زمانی کوردی نزیکیه‌تی هه‌یه له‌ گه‌ل زمانی فارسی، به‌لام به‌ی‌تی هه‌موو ئه‌و بۆچوونانه‌ی سه‌ره‌وه ئه‌وه ده‌سه‌لمی‌تی که زمانی کوردی زمانێکی سه‌ربه‌خۆیه‌وه ده‌گه‌رێته‌وه بۆ میژوویی زمانه‌ کۆن و ئێرانییه‌کان، بۆیه هه‌ر له‌و روانگه‌یه‌وه ده‌توانین شیکردنه‌وه‌ی واتایی دروست بۆ ریشه‌ی وشه‌ی میهر له‌ زمانه‌ کۆن و ئێرانییه‌کان بکه‌ین: له‌ زمانی کوردی وشه‌کانی (مه‌هر، میهر، مه‌هره‌بان، میوان) تا ئیستاش به‌کارده‌هێنرێن له‌نیو بابته‌ میژوویی و ئه‌ده‌بییه‌کاندا، که ریشه‌ی ئەم وشانه ده‌گه‌رێته‌وه بۆ سه‌ر وشه‌ی (مهر) له‌ زمانی په‌له‌وی که له‌ ره‌گی وشه‌ی (میره) ی سانسکریتی و (میهره‌ی) ئافیس‌تایی (mih- , mei) که له‌به‌شی یه‌که‌م ئاماژه‌مان پێدا وه‌رگیراوه، له‌ب‌ج‌یه‌دا ریشه‌ی ئەم وشه‌یه مانای

(هاو‌دم‌بوون، پێکه‌وه‌ بوون، په‌یوه‌ست بوون، د‌و‌ست‌بوون) ده‌دات. به‌لام ئه‌و وشانه له‌ ئیستادا به‌ی‌تی به‌کارهێنانیان له‌نیو رسته‌کانی زمانی کوردی ده‌توانرێت به‌چه‌ندین واتای وه‌ک (پێشینه، په‌یمان ،خۆشه‌ویستی ،د‌و‌ستی، به‌خشنده‌ی) به‌کاربه‌هێنرێن، وه‌ک ئەم نموونانه‌ی خواره‌وه:

میهری دایک وا له‌ منداڵ ده‌کات له‌ کاتی گریاندا ئارمبێته‌وه. (لێره‌دا میهر واتای خۆشه‌ویستی ده‌دات)

مه‌ری هاوسه‌رگیری پٚش ماره‌رین دیاری ده‌کریٚت. (لٚره‌دا مه‌ر واتای پٚشینیه یان په‌یمان ده‌دات) مرؤف به‌ میهره‌بانی ده‌توانیٚت سه‌رنجی که‌سانیت‌ر بۆ خۆی رابکٚشیت. (لٚره‌دا میهریان واتای به‌خشنده‌ی ده‌دات) میوانی باش به‌ره‌که‌تی مال زیاد ده‌کات. (له‌م رسته‌یه میوان به‌ واتای دۆستی باش دٚیت) چه‌زهرتی نالی له‌ پارچه‌ شیعریکدا که‌ به‌ بۆنه‌ی کۆچی دواپی سلیمان پاشا و هاتنه‌ سهر ته‌ختی ئه‌حمده‌ پادشا نووسیویه‌تی ده‌لٚیت: “تا فه‌له‌ک ده‌وری نه‌دا صه‌د که‌وه‌کی ئاوا نه‌بوو که‌وه‌که‌به‌ی میهری موباره‌ک طه‌له‌تی په‌یدا نه‌بوو”. (مدرس، مه‌لا عبدالکریم 1379: 370).

نالی له‌پارچه‌ شیعریکی ترده‌لٚیت:

“فه‌رقی کور و کج رۆشن، وه‌ک فه‌رقی مه‌ه و میهره

ئه‌م فه‌رقی شه‌و و رۆژه‌ وه‌ک فه‌رقه‌ له‌ کور و کج”. (هه‌مان سه‌رچاوه‌ی پٚشوو: 157).

لٚره‌دا وشه‌ی میهر له‌ هه‌ردوو پارچه‌ شیعره‌که‌دا واتای خۆر ده‌دات.

کاتی واتای وشه‌ی میهر له‌و رستانه‌ی سه‌ره‌وه‌ له‌گه‌ل واتای وشه‌ی مهر له‌ نٚو زمانه‌ کۆن و ئٚرانیه‌کاندا لٚکده‌دیته‌وه‌ ده‌بینین هه‌مان واتا بانه‌رتیه‌که‌ی خۆی له‌ده‌ست نه‌داوه‌، له‌وه‌وه‌ بۆمان ده‌رده‌که‌وی که‌ ئه‌م وشه‌یه‌ وشه‌یه‌کی چالاک و زیندو و پرواتایه‌ له‌ زمانی کوردی و هه‌موو ئه‌و زمانانه‌ی که‌ پٚشتر باسمانکرد.

ئه‌نجام

له‌کۆتایی ئه‌م توٚنینه‌وه‌یه‌ گه‌یشتییه‌ ئه‌م ئه‌نجامانه‌ی خواره‌وه‌ :

- 1- وشه‌ی (میهر) ته‌نها ناویک نیه‌ به‌ لکو نیشانه‌یه‌ له‌ که‌لتوور، ئایین، هه‌ست. ریشه‌یه‌کی فره‌ واتاو و فره‌ ره‌هه‌نده‌، په‌یوه‌ندی نٚوان زمان و که‌لتوور پٚکده‌خات.
- 2- وشه‌ی مهر ریشه‌یه‌کی میژووی زۆر کۆنی هه‌یه‌، ده‌توانیٚت له‌ هه‌ردوو ریشه‌ی (-meh) ئافٚستیایی و (-mei) سانسکریٚتی دروستبکریٚت.
- 3- وشه‌ی میهر وشه‌یه‌کی کۆنی زۆر به‌کارهاتووه‌ له‌ زمانه‌ کۆن و ئٚرانیه‌کاندا، هه‌روه‌ها له‌بونیادی وشه‌ی نوٚدا پۆلٚیکی بالای هه‌یه‌.
- 4- هه‌رچه‌ند، وشه‌ی میهر له‌نٚو زمانه‌ مردوووه‌کان به‌کاره‌یتراوه‌ به‌لام تا ئٚستا فۆرمی ئه‌م وشه‌یه‌ زیندویتی خۆی له‌ده‌ست نه‌داوه‌ وه‌ک خۆی ماوه‌ته‌وه‌، له‌ نٚوچه‌ندین زمانی نوٚی وه‌ک فارسی و کوردی به‌هه‌مان فۆرم و واتا به‌کارده‌هٚنریٚت.

سه‌رچاوه‌کان:

1. اسماعیل، زیٚر بیلال (1984) میژوی زمانی کوردی، وه‌رگٚر یوسف رؤف علی، ده‌زگای رۆشنییری به‌غداد، به‌غداد.
2. حه‌سه‌ن، فه‌ره‌اد عزیز (2023) زمانی کوردی په‌هله‌وی (فه‌یلی) له‌ زمانی فه‌رمی ده‌وله‌ته‌وه‌ بۆ شٚوه‌زاریکی ناوچه‌یی، گوڤاری زمان وزار، 7، هه‌ولٚیر.
3. سدیق، فاروق عومه‌ر (2015) ره‌چه‌له‌کی وشه‌ په‌له‌اویشتی، ده‌زگای چاپ و به‌خشی نارین، هه‌ولٚیر.
4. سعیدی شیرازی، شیخ مصلح الدین (1384) گولستانی سه‌عدی له‌گه‌ل ده‌قی نوسه‌ فارسیه‌که‌یدا، وه‌رگٚر، صفوت، مصطفی رسول، سنندج.
5. شرفکندی، عبدالرحمن (1384) هه‌نانه‌ بۆرینه‌- فره‌نگ کوردی - فارسی، وه‌رگٚر، هه‌زار، انتشارات سروش، تهران.
6. فردوسی، ابوالقاسم (1384) شانامه‌ی کوردی، وه‌رگٚر بۆره‌که‌یی، صدیقی، ناوه‌ندی بلوکه‌ره‌وه‌ی په‌رتووبه‌یان، سنندج.
7. کوٚنخا پۆستم، ئه‌بوب (2019) گۆران- وه‌ک زمانیکی ئه‌ده‌بی، ج2.
8. گرشیچ، ایلیا (2012) میژوی ئٚران سه‌رده‌می هه‌خامه‌نشیه‌کان، وه‌رگٚر، سه‌لاحه‌ددین، ئاشتی، ته‌هران.
9. مدرس، مه‌لا عبدالکریم (1379) دیوانی نالی، ئٚنٚتشارات کردستان، سنندج.
10. مه‌لا سائح، حه‌کیم (2008) سانسکریٚتی دٚیری زمانی کوردی، سلیمانی.
11. نیتشه، فریدریش (2021) زه‌ردشت ئاوا دوا، ورگٚر، یاسین بانیه‌خیانی، چاپخانه‌ی ئاران، سلیمانی.
12. هاوار، محمد رسول (2000) کورد و باکوری کوردستان له‌سه‌ره‌تای میژوووه‌ هه‌تا شه‌ری دووه‌می جیهان، به‌رگی یه‌که‌م، چاپی یه‌که‌م.
13. ابوریحان، بیرونی و محمد بن احمد (1389) آثار الباقیه‌، چاپ ششم، انتشارات امیرکبیر، تهران.
14. اشمیت، رودیگر (1387) رهنمایی زبان های ایرانی نو، جلد 2، ترجمه‌ باغ بیدی، رضائی، ققنوس، تهران.
15. آموزگار، ژاله‌ و احمد تفضلی (1389) زبان پهلوی ادبیات و دستور آن، چاپ هشتم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
16. آموزگار، ژاله‌ (1386) زبان فرهنگ واسطوره‌، چاپ اول، نشر چشمه‌، تهران.
17. آموزگار، ژاله‌ (1391) تاریخ اساطیر ایران، چاپ سیزده‌م، انتشارات سمت، تهران.
18. باغ بیدی، رضائی (1391) مقدمات زبان سانسکریٚت، چاپ اول، تهران.
19. بهار، مه‌رداد (1345) واژه‌نامه‌ بنده‌ش، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، تهران.
20. بویس، ماری (1376) تاریخ کیش زرتشت، ترجمه‌ همایون صنعی زاده‌، چاپ دووم، انتشارات توس، تهران.
21. پاکزاد، فضل الله‌ (1384) بنده‌ش، چاپ اول، تهران.
22. پورداود، ابراهیم (1377) یشتها، جلد اول، چاپ اول، انتشارات اساطیر، تهران.
23. پورداود، ابراهیم (1389) گاتها که‌ن ترین اویستا، چاپ سوم، انتشارات اساطیر، تهران.
24. تفضلی، احمد (1354) مینوی خرد، چاپخانه‌ زر، تهران.
25. تفضلی، احمد (1378) تاریخ ادبیات ایران پٚش از اسلام، چاپ سوم، تهران.
26. جکسون، ویلیامز (1384) دستور زبان و گزیده‌ متون اوستایی، انتشارات اساطیر، تهران.

27. جلال نائینی، سید محم رضا (1372) گزیده سرودهای ریگ ودا، چاپ سوم، تهران.
28. جلالی نائینی، سید محمد رضا (1375) فرهنگ سانسکریتی- فارسی، جلد اول، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران
29. جواد مشکور، محمد (1346) فرهنگ هزوارش های پهلوی، انتشارات بنیاد فرهنگ ایران، تهران.
30. حافظ (1362) دیوان حافظ، تصحیح قزوینی، محمد و غنی، قاسم، مؤسسه امیر کبیر، تهران.
31. خالری، پرویز ناتل (1373) دستور تاریخی زبان فارسی، چاپ سوم، تهران.
32. دادور، ابوالقاسم و الهام منصوری (1390) درآمدی بر اسگوره‌ها و نمادهای ایران و هند در عصر باستان، انتشارات کهر، تهران.
33. ذکرگو، امیر حسین (1377) اسرار اساطیر هند، چاپ اول، تهران.
34. رایسلت، هانس (1386) رهیافتی به گاهان زرتشت و متن های نو اوستایی، ترجمه، دوستخواه جلیل، چاپ دوم، انتشارات ققنوس، تهران.
35. عریان، سعید (1382) متن های پهلوی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
36. عفیفی، رحیم (1383) اساطیر و فرهنگ ایرانی در نوشته‌های پهلوی، چاپ دوم، انتشارات توس، تهران.
37. فرشیدورد، خسرو (1388) دستور مختصر امروز بر پایه زیانشناسی جدید، چاپ اول، انتشارات سخن، تهران.
38. فروشی، بهرام (1388) فرهنگ فارسی به پهلوی، چاپ چهارم، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.
39. کریستن سن، آرتور امانوئل (1389) نمونه‌های نخستین شهریار در تاریخ افسانه ای ایران، ترجمه آموزگار، ژاله و احمد تفضلی، چاپ چهارم، انتشارات نشر چشمه، تهران.
40. کنت، رولاند ج (1389) فارسی باستان- دستور متون- واژه‌نامه، چاپ ششم، تهران.
41. کیان فر، جمشید (1393) مزدک نامه 6، چاپ اول، تهران.
42. محمد تقی، راشد محصل (1389) دینکرد هفتم، چاپ اول، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران.
43. محمدی، محمد ملایری (1383) فرهنگ ایران پیش از اسلام، چاپ چهارم، انتشارات توس، تهران.
44. مزدابور، کتابون (1369) شایست ناشایست متنی به زبان پارسی میانه (پهلوی ساسانی)، چاپ اول، انتشارات علمی و فرهنگی، تهران.
45. مکزی، دیوید نیل (1379) فرهنگ کوچک زبان پهلوی، ترجمه مهشید میر فخرایی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی تهران، تهران.
46. نیبرگ، هنریک ساموئل (1390) دستور نامه پهلوی: شرح واژگان و دستور زبان، جلد دوم، انتشارات اساطیر، تهران.
47. هرن، پاول و هاینریش هوبشمان (1394) فرهنگ ریشه شناسی فارسی، ترجمه مطلق، جلال خالقی، انتشارات مهر افروز، تهران.
48. محمد، مسعود (1987) لسان الكرد، مطبعه الحوادث، بغداد.
49. BARTHOLMAE, CHRISIAN (1961) ALTIRNISCHES WOTERBUCH, BARLEN.
50. NYBERG, HENRIK SAWEL (1390) A MANUAL OF PAHLAVI .
51. [WWW.IRANICA](http://www.iranica.org/articles/Mithra-i?utm_source=) online. Org/ articles/ Mithra-i? utm- source.
52. [https://en.wikipedia.org/wiki/mitra-\(hindu-g0d\)](https://en.wikipedia.org/wiki/mitra-(hindu-g0d)).

تیبینی:

- i. * (𐬨𐬀𐬎𐬌𐬭𐬀) = شیوازی رینووسی وشه‌ی (میتره) یه له زمانی ئافیس‌تادا .
- ii. ** (𐬨𐬀𐬎𐬌𐬭𐬀) = شیوازی رینووسی وشه‌ی (میتره) یه له زمانی سانسکریتیدا.

Available online at <http://aran.garmian.edu.krd>

Aran Journal for Language and Humanities

<https://doi.org/10.24271/ARN.2026.02-01-13>

The Philology of the Word "Mehr" in Ancient and Iranian Languages

Omed Saadullah Rozhbayani

Veterinary Department, Kalar Technical Institute, Garmian Polytechnic University, Kifri, Iraq

Article Info		Abstract:
Received	2025-09-30	The analysis of the various features of the word "mehr" in Persian is extremely important since the term "mehr" has ancient historical roots and origins in Iranian ancient languages such as Avesta, Sanskrit, Pahlavi, ancient Persian, and Neo-Iranian. The most ancient written recorded proof, ancient human good, is the clay plate tableau discovered in 1907 in Kapadokia, Asia, at a location known as Bagaz Koe. This tableau depicts a covenant between Heaty and the Metanians requesting assistance, aid, and cooperation from the two major gods (Metra and Varona). Mehr has played a vital role in the history of several nations at different eras. For thousands of years, people venerated this Angel from the east to India. So far, it is considered a heavenly angel by the Zoroastrian religion. Based on this trajectory, the word mehr is scientifically analyzed using the historical comparative method in order to determine the root of the word "mehr" because linguistic etymology allows the Kurdish dictionary to be compared and analyzed not only within its own dictionary but also in relation to other foreign dictionaries. The researcher also wants to investigate how other dictionaries contribute to the development and advancement of the Kurdish language. Linguistically, the word "mehr" has an important impact in ancient literary discourse, Aryan languages and Indians. Naturally, literary works are the total of nations' ideas, concepts, and thoughts. So, it is critical to note that when we compare a Kurdish word with its synonym in other languages, we are compelled to tolerate it in the stated languages due to a lack of reliable records. To uncover the root of the word mehr, the researcher turns to ancient languages and Iranian to scientifically determine its meaning.
Accepted	2026-01-19	
Published:	2026-01-25	
Keywords		
language, Mehr, Persian, Avesta, angels		
Corresponding Author		
Omed.sadullah@gpu.edu.iq		